

Vergaderjaar 1993–1994

23 819

Aanwijzing streekplan Drenthe in verband met gasopslag bij Langelo

Nr. 1

BRIEF VAN DE MINISTER VAN VOLKSHUISVESTING, RUIMTELIJKE ORDENING EN MILIEUBEHEER

Aan de Voorzitter van de Tweede Kamer der Staten-Generaal

's-Gravenhage, 18 augustus 1994

1. Inleiding

Een betrouwbare en toereikende aardgasvoorziening voor de bedrijven en huishoudens in Nederland én voor de contractpartners van de Gasunie, ook tijdens de winterkoude, acht het kabinet van zodanig groot belang dat de hiertoe benodigde technische voorzieningen zonnodig op gezag van het kabinet tot stand dienen te komen.

Dit is de achtergrond van mijn voornemen, op basis van beraadslaging in het kabinet, om aan Provinciale Staten van de provincie Drenthe een aanwijzing te geven voor een zodanige streekplanwijziging dat dit plan niet langer een belemmering vormt voor de bouw van een gasopslaginstallatie ten westen van het dorp Langelo in de gemeente Norg.

Ik ben voornemens deze aanwijzing te geven, gezien de uitkomst van een op 6 juni j.l. gevoerd bestuurlijk overleg, waarbij het College van Gedeputeerde Staten (GS) van Drenthe ondubbelzinnig heeft duidelijk gemaakt niet bereid te zijn om het streekplan te herzien. De aanleiding voor het bestuurlijk overleg was een brief van de Nederlandse Aardolie-Maatschappij (NAM) en de Gasunie waarin zij om interventie door het kabinet verzoeken in de besluitvorming in Drenthe.

Ik ontleen de bevoegdheid tot deze aanwijzing aan artikel 6 van de Wet op de Ruimtelijke Ordening (WRO). Ik heb het College van Gedeputeerde Staten van Drenthe over mijn voornemen gehoord. De Rijksplanologische Commissie heeft over deze aanwijzing een positief advies aan mij uitgebracht.

Gezien het belang van deze zaak, leg ik mijn voornemen ter beoordeling aan Uw Kamer voor. Tevens ben ik van mening dat er niet genoeg vastgesteld ruimtelijk rijksbeleid is om mij bij deze aanwijzing op te baseren.

Indien Uw Kamer niet binnen twee weken na afloop van het zomerreces reageert op deze brief, zal ik concluderen dat U met mijn voornemen kunt instemmen.

In deze brief schets ik U de aanleiding voor mijn voornemen tot een aanwijzing. Deze behelst de weigering van het College van Gedeputeerde Staten van Drenthe om te voldoen aan een verzoek van NAM en Gasunie tot streekplanherziening, en het besluit van het College van Burgemeester & Wethouders van de gemeente Norg om in verband hiermee de voorbereiding van een bestemmingsplanherziening stil te leggen. De directe aanleiding is de uitkomst van een door mij met Gedeputeerde Staten van Drenthe en de Gemeenteraad van Norg gevoerd bestuurlijk overleg, waarin het College van GS in zijn standpunt volhardde, en de Gemeenteraad mij onder voorwaarden medewerking heeft toegezegd.

Vervolgens noem ik de overwegingen waarop ik mijn voornemen tot aanwijzing baseer. Hierbij ga ik ook in op de door natuur- en milieuorganisaties naar voren gebrachte alternatieve maatregelen en oplossingen.

Allereerst beschrijf ik echter in vogelvlucht de aard van het NAM-project en de voorgeschiedenis van het besluit van GAS van Drenthe.

Tevens maak ik U er hier op opmerkzaam, dat al enkele malen door leden van Uw Kamer vragen zijn gesteld over de kwestie van de gasopslag bij Langelo/Norg. Dit waren achtereenvolgens de vragen van Rosenmöller en Willems (9293-591), Tommel en Nuis (9293-683), Feenstra (9293-694), en Rosenmöller, Feenstra en Tommel (2939404420). De Minister van Economische Zaken heeft deze vragen respectievelijk beantwoord op 24 mei 1993, 25 juni 1993, 29 juni 1993 en 13 juni 1994; dit geschiedde bij twee ervan mede namens de Staatssecretaris LNV en mij.

2. Voorgeschiedenis in het kort

Midden tachtiger jaren constateerde Gasunie, dat de drukafname van het Groningenveld als gevolg van de langdurige exploitatie, ondanks het gevoerde «kleine-velden-beleid» van dien aard is, dat midden jaren negentig maatregelen nodig zijn om onder winterse omstandigheden aan de gasvraag te kunnen voldoen. Deze maatregelen bestaan grofweg uit compressie op het Groningen-veld en het aanleggen van reservoirs met een hoge productiecapaciteit. In de tweede helft van de jaren tachtig zijn geologische studies uitgevoerd naar mogelijkheden om deze aanvullende productiecapaciteit te realiseren in de vorm van ondergrondse opslag in gasvelden of zoutcavernes.

In 1990 werd gekozen voor opslag in gasvelden. Thans wordt gewerkt aan één veld ten behoeve van de opslag van hoogcalorisch gas en twee voor «Groningen-gas» (G-gas). Eén opslag van G-gas zou in Noord-Nederland moeten plaatsvinden, de andere in West-Nederland. Het gewenste werkvolume voor het Noord-Nederlandse veld zou $\pm 4,5$ miljard m^3 moeten zijn. Het gasveld Norg, dat wordt geëxploiteerd door de NAM, voldoet uitstekend aan de technische vereisten. Het plan, om in dit veld gas op te slaan ten behoeve van voornoemd doel, is in januari 1991 voorgelegd aan de provincie Drenthe en de gemeente Norg in verband met de benodigde vergunningen en de eventuele planologische besluitvorming. De provincie verzocht de NAM vervolgens om vrijwillig een milieu-effectrapport op te stellen. Dit MER richtte zich op inrichtingsalternatieven voor de lokatie Langelo.

In juli 1991 besloten GS van Drenthe dat een streekplanherziening nodig is om de lokatie Langelo te kunnen goedkeuren. Vanaf oktober 1991 vond in het kader van de coördinatie van vergunningverlening overleg plaats tussen NAM en de vergunningverlenende instanties (provincie, gemeente Norg, Zuiverschap, Ministerie van EZ), en de regionale vertegenwoordigers van de ministeries van EZ, SoZaWe, VROM en LNV.

Het MER werd in december 1992 uitgebracht; in januari 1993 adviseerde de Commissie voor de m.e.r. er positief over. Vervolgens werden de aanvragen voor de milieuvergunningen samen met het MER ingediend

(boorvergunning, lozingsvergunning, vergunning Wet geluidhinder). Een voorontwerp-bestemmingsplan werd opgesteld op basis van het «meest-milieuvriendelijke alternatief». Bij B&W van Norg rees echter enige twijfel over het nationale belang en de urgentie van de gasopslag. De minister van EZ bevestigde dit belang in een brief van 15 maart 1993. Op verzoek van de gemeenteraad gaven vervolgens ook regionale vertegenwoordigers van VROM en LNV een positief planologisch advies. Op 23 september 1993 stemde een meerderheid van de gemeenteraad van Norg in met het starten van de bestemmingsplanprocedure.

Het College van GS had ondertussen al besloten om de streekplanherziening in procedure te brengen. In brieven van 25 en 26 mei stemden de vertegenwoordigers van de ministeries EZ, VROM en LNV met dit besluit in. Vervolgens deed het College van GS aan de Commissie Ruimte, Groen, Verkeer en Water uit Provinciale Staten het voorstel, om het streekplan te herzien. De Commissie reageerde hierop erg kritisch. Het College van GS verzocht de Commissie voor de m.e.r. vervolgens, om een nader lokatie-onderzoek uit te voeren en een toetsingsadvies op te stellen. De Commissie deed dit in de rol van onpartijdig adviseur, niet in het kader van de m.e.r.-procedure. Het rapport waarin alternatieve lokaties in geheel Nederland worden vergeleken en het advies over de voorkeur van NAM voor Langelo verscheen op 24 januari 1994. De Commissie steunde hierin de keuze voor de lokatie Langelo.

Op 16 februari 1994 adviseerde de Statencommissie RGVM uiteindelijk negatief over de herziening van het streekplan. Dit advies werd door GS op 1 maart gevolgd, ondanks een duidelijk verzoek van de minister van EZ (d.d. 25 februari), na beraad in het kabinet, om het streekplan wel te herzien. Op 3 maart 1994 besloot het College van B&W van Norg om de voorbereiding van de bestemmingsplanherziening stil te leggen, waarbij het verwees naar het besluit van GS. De besluiten van GS en B&W werden op 10 maart 1994 schriftelijk aan NAM meegedeeld.

Op 17 maart 1994, ten slotte, richtten NAM en Gasunie zich schriftelijk tot de ministers van VROM en EZ met het verzoek om in de bestuurlijke impasse in Drenthe te interveniëren, zonodig met het instrumentarium van de Wet op de Ruimtelijke Ordening.

3. Het gevoerde overleg

Op 6 juni 1994 heb ik, samen met mijn ambtgenoot van Economische Zaken, een overleg gevoerd met een vertegenwoordiging van het College van Gedeputeerde Staten van de provincie Drenthe en met een vertegenwoordiging van de gemeenteraad van Norg. In dit overleg is de afweging die GS van Drenthe hebben gemaakt geplaatst tegenover de opvatting van het kabinet over de noodzaak van ondergrondse gasopslag en over de voorkeur voor de lokatie Langelo. Daarbij is gebleken, dat GS blijven bij hun opvatting, dat om redenen van de bescherming van natuur en landschap niet kan worden meegewerkt aan de bouw van de gasopslag-faciliteit door hiertoe belemmeringen in het streekplan weg te nemen.

Met de Gemeenteraad van Norg is besproken, of de raad bereid is het bestemmingsplan te herzien en een bouwvergunning af te geven voor de opslaginstallatie wanneer ik aan Provinciale Staten een aanwijzing over het streekplan zou geven. De Raad heeft zich tot deze medewerking bereid verklaard, onder de voorwaarde dat eerst zal zijn gebleken dat de Tweede Kamer instemt met deze aanwijzing.

Teneinde mij breed te informeren over het vraagstuk van de gasopslag heb ik enkele gesprekken gevoerd. Op 3 juni j.l. voerde ik een gesprek met de directeurs van NAM en Gasunie. In een gesprek op 28 juni j.l. met vertegenwoordigers van belangengroepen die bezwaar hebben tegen de gasopslag bij Langelo (Stichting Natuur & Milieu, Platform Gasopslag Langelo, Milieuraad Drenthe, Veren. Natuurmonumenten) heb ik mij nader op de hoogte doen stellen van de opvattingen van die groeperingen. In dit

gesprek zijn mij suggesties gedaan voor alternatieve oplossingen van het vraagstuk van de gasvoorziening na 1996, waarover ik informatie heb ingewonnen bij o.a. NAM en Gasunie. Deze potentiële alternatieve oplossingen betrek ik bij mijn beschouwingen in deze brief. Het advies dat ik in won bij de Rijksplanologische Commissie is eveneens mede op deze informatie gebaseerd.

4. Argumentatie kabinet bij aanwijzing

4.1 Hoe beoordelen?

De door Gasunie en NAM voorgestelde lokatie voor ondergrondse gasopslag bij Langelo ligt in een landschappelijk waardevol beekdal-landschap dat tevens grotendeels in de ecologische hoofdstructuur (EHS) ligt. Dit was reden voor provincie Drenthe om niet mee te werken. Ook het kabinet heeft met dit belang ernstig rekening te houden. In het Structuurschema Groene Ruimte (SGR) is het deel van Noord-Drenthe waarin Langelo ligt, aangewezen als een «Gebied waarin behoud en herstel van de bestaande landschappelijke kwaliteit wordt nagestreefd». Overeenkomend met deze kwalificatie, is in de Vierde Nota Extra voor dit gebied de zg. Blauwe koers gekozen, hetgeen onder meer betekent dat grootschalige ingrepen worden gezien als niet passend in de gewenste ontwikkeling van de streek. De lokatie van de opslaginstallatie ligt direct buiten de definitieve begrenzing van de EHS. In het voorjaar van 1993 heeft de Provinciale Commissie Beheer Landbouwgronden een voorstel gemaakt voor de nadere begrenzing van de EHS. Daarin is het bedrijfsterrein buiten de definitieve natuurkern- en natuurontwikkelingsgebieden gehouden. Hierbij moest enigermate worden bekok op ideeën voor een natuurlijke ontwikkeling van gebieden in het beekdallandschap van het Grote Diep (zie o.a. het rapport van Natuurmonumenten «Natuur en landschap in Roden-Norg; een blik op de toekomst», februari 1988). Inmiddels is deze nadere begrenzing vastgesteld door GS van Drenthe, met instemming van de Staatssecretaris van LNV. Inmiddels heeft de landinrichtingscommissie van het Landinrichtingsproject Roden-Norg deze nadere begrenzing in het Voorontwerpplan Herinrichting Roden-Norg verwerkt (jan. 1994).

Op grond van het SGR moeten ingrepen in «Gebieden waarin behoud en herstel van de bestaande landschappelijke kwaliteit wordt nagestreefd» als volgt worden beoordeeld (SGR, deel 3, blz. 134): «Het rijksbeleid staat ruimtelijke ingrepen en ontwikkelingen die de cultuurhistorische waarden, de ruimtelijke samenhang, de schoonheid en/of de aardkundige waarden van de onder a en b aangeduide gebieden aantasten niet toe. Alleen bij een zwaarwegend maatschappelijk belang kan hiervan worden afgeweken. De aanwezigheid van een dergelijk belang zal op basis van een voorafgaand onderzoek moeten worden vastgesteld. Hierbij zal tevens moeten worden nagegaan of aan dit belang niet op een andere wijze of elders tegemoet kan worden gekomen.» Deze a- en b-gebieden zijn: «gebieden met behoud en herstel van de bestaande landschappelijke kwaliteit» alsmede «Natuurschoonwet-landgoederen» en «historische buitenplaatsen»).

De verschillende elementen uit deze afwegingsformule zullen hier achtereenvolgens worden behandeld.

4.2 Voorafgaand onderzoek

Voorafgaand aan en als ondersteuning van de aanvraag van een bouwvergunning heeft uitvoerig onderzoek plaatsgevonden. Allereerst was dat geologisch en technisch onderzoek, op basis waarvan Gasunie – na overleg met de NAM – een voorkeur bepaalde voor een ondergrondse opslag in een gasveld (en niet in een zoutcaverne). De NAM en Gasunie

hebben vervolgens – in overleg met de provincie Drenthe – vrijwillig een milieu-effectrapport (MER) opgesteld, waarin het belang van de activiteit is toegelicht en waarin inrichtingsalternatieven voor de vestiging van de opslaginstallatie te Langelo worden vergeleken.

Gezien de informatie in het MER en gezien de toelichting van NAM en Gasunie op de gewenste activiteit, acht ik voldoende informatie beschikbaar om te beoordelen of deze activiteit van groot en algemeen maatschappelijk belang moet worden geacht (zie voor mijn oordeel hierover par. 4.3).

GS van Drenthe (op initiatief van Statencommissie Ruimte, Groen, Verkeer en Water) hebben de Commissie voor de m.e.r. vervolgens verzocht, «te adviseren over de vergelijking van in aanmerking komende gasvelden voor wat betreft hun geschiktheid voor gasopslag» (aanvullend toetsingsrapport is in jan. 1994 uitgebracht). Uit de vergelijking in dit rapport van verschillende gasvelden in Nederland en een vergelijking met een bovengrondse LNG-opslag op de Maasvlakte komt het gasveld van Norg als meest gunstig naar voren. Zorgvuldiger gezegd, concludeert de Commissie dat de NAM op grond van de beschikbare informatie en met toepassing van de gekozen criteria op correcte wijze voor deze lokatie heeft gekozen. De Commissie heeft zich in haar rapport slechts tot de verzoekvraag beperkt en heeft bij dit advies niet de nadelen voor natuur, landschap en leefbaarheid betrokken. Het toetsingsrapport is dus geen MER in de zin van de Wet milieubeheer. De gunstig scorende, wel gehanteerde criteria zijn: gasreservoir eigenschappen, realiseringssnelheid en kosten.

4.3 Noodzaak van de gasopslag

Reeds in het midden van de jaren tachtig heeft Gasunie onderkend dat het instandhouden van een betrouwbare gasvoorziening in Nederland drastische maatregelen zou vergen. Tot dan toe was het mogelijk gebleken, om vanuit bestaande velden, en in het bijzonder het Groningen-veld, voldoende productiecapaciteit te realiseren. De productiecapaciteit (op dagbasis) loopt nu snel terug als gevolg van de voorgaande winning uit het Groningen-veld.

Ook de rijksoverheid onderkende en erkende destijds het probleem van de afnemende productiecapaciteit. Op 6 mei 1987 heeft de toenmalige minister van Economische Zaken het onderwerp besproken met de vaste commissie voor Economische Zaken uit de Tweede Kamer (op basis van zijn notitie van 3 december 1986).

De aanvankelijke plannen van Gasunie voor het nemen van aanvullende maatregelen gingen in de richting van de realisering van buffercapaciteit in de vorm van gasopslag in zoutcavernes. Het bleek evenwel, dat voor de totstandbrenging van voldoende capaciteit vele cavernes nodig waren, dat bestaande cavernes niet geschikt waren, en dat nieuwe cavernes vanwege technische eisen en vergunningprocedures niet snel konden worden gerealiseerd. Bovendien werd deze gasopslagoptie door de bepalingen in de concept-vergunning Wet verontreiniging oppervlaktewateren minder aantrekkelijk. Daarom werd geconcludeerd, dat gebruikmaking van kleinere gasvelden de meest geschikte oplossing was. Uit overleg tussen Gasunie en de Nederlandse Aardolie-Maatschappij over de technische (waaronder geologische) eigenschappen van in beginsel beschikbare gasvelden is tenslotte de keuze voortgekomen van het gasveld bij Norg voor de opslag van aardgas met Slochterenkwaliteit («G-gas»). Tevens is een begin gemaakt met de realisering van een ondergrondse opslaginstallatie van hoogcalorisch gas bij het Grijskerkveld. In West-Nederland wordt in de omgeving van Alkmaar nog gezocht naar een lokatie voor een tweede ondergrondse opslag van G-gas. Met Amoco wordt momenteel onderhandeld over een locatie aan de zuidelijke ringweg van Alkmaar.

De noodzaak voor gasopslag vloeit voort uit de prognoses omtrent gasverbruik en gasafzet enerzijds, en de mogelijkheid om gas te leveren anderzijds.

Het energieverbruik in Nederland is voor de helft gebaseerd op door Gasunie geleverd gas. Daarnaast levert Gasunie op jaarbasis een bijna even grote hoeveelheid gas aan het buitenland. Deze gasexport is vastgelegd in langjarige contracten tussen Gasunie en buitenlandse gasmaatschappijen, en twee electriciteitsbedrijven.

De binnenlandse afzet heeft als uitgangspunt, dat Gasunie en de distributiemaatschappijen op ieder moment aan de afnemers moeten voldoen. Alleen met een aantal electriciteitscentrales zijn afspraken gemaakt over afschakelbaarheid van de gastoevoer. Ook los van de contractuele situatie is de noodzaak aanwezig, om de gasvoorziening op elk moment te waarborgen. Bedrijven, instellingen en huishoudens beschikken vrijwel nooit over vervangende installaties ingeval de gasvoorziening zou stagneren. Ook om veiligheidsredenen moet ervoor worden gezorgd dat het landelijke en regionale gasnet onder voldoende druk blijft staan.

Exportcontracten zijn met instemming van de toenmalige ministers van Economische Zaken tot stand gekomen. Deze contracten zijn afgesloten in de periode 1965–1971 en zijn nadien verscheidene malen verlengd. De huidige contracten lopen af in de periode na het jaar 2010. Deze contracten bevatten harde leveringsverplichtingen en vormen voor de afnemers de basis voor het zekerstellen van hun gasmarkt. Bovendien hebben deze afnemers en verbruikers in het buitenland op grote schaal geïnvesteerd in distributie-infrastructuur en verbrandingsinstallaties.

4.4 Urgentie van gasopslag

Teneinde de gasvoorziening te kunnen waarborgen, zijn een betrouwbaar gasleidingnet, voldoende gasreserves en voldoende productiecapaciteit vereist. Om te kunnen voorzien in voldoende gasvolume maakt Gasunie jaarlijks schattingen van de gasvraag en het gasaanbod in de komende periode van vijftientig jaar. Op basis van deze prognose wordt het Plan van Gasafzet opgesteld. Hierin worden de jaarlijkse gasvraag en gasaanbod geraamd.

De gasvraag is gebaseerd op afzetverplichtingen (export en energiecentrales in Nederland) en een zo goed mogelijke schatting van de binnenlandse gasvraag van klein- en grootverbruikers. Voor het ramen van aantal Nederlandse huishoudens in de toekomst gaat Gasunie uit van de woningbehoefteprognoses uit de Trendbrief van Vinex. Verder wordt rekening gehouden met bepaalde beleidsmatige ontwikkelingen in het energieverbruik, zoals het besparingsbeleid en het aandeel van windenergie in de electriciteitsproductie (en het effect hiervan op de gasvraag van de SEP). Ik ben daarom van oordeel, dat met deze gasvraagraming kan worden ingestemd.

Bij het aanbod wordt uitgegaan van de gecontracteerde gasinkoop, inclusief de import van gas uit Noorwegen en het Verenigd Koninkrijk (Markham-veld). Daarnaast wordt een schatting gemaakt van het toekomstige gasaanbod op basis van exploratie en in productie nemen van aangetoonde nieuwe gasvelden.

Het Plan van Gasafzet wordt uitgewerkt naar een zg. capaciteitsbalans. Deze geeft aan, hoe groot het gasaanbod op alle leveringspunten moet zijn om aan de mogelijke gasvraag te kunnen voldoen. De optelling van het gasaanbod op de leveringspunten wordt vervolgens afgezet tegen het gecontracteerde aanbod. Het berekende tekort in capaciteit wordt dan gedekt door de productie van het Groningen-veld.

Tot nu toe heeft het Groningen-veld deze functie door zijn grote omvang en druk goed kunnen vervullen. Door de voortgaande gasonttrekking neemt de mogelijkheid om deze functie te blijven vervullen thans in snel

tempo af. Dit is niet zozeer het gevolg van de afnemende voorraad (want die is nog heel groot), maar vooral van de afnemende gasdruk in het Groningen-veld. De huidige productiecapaciteit bedraagt circa 450 miljoen m³/dag. Op basis van de huidige inzichten zal Gasunie in de winter van 1995/96 over te weinig gasaanbod kunnen beschikken om onder alle omstandigheden voldoende gas te leveren. Indien in die winter een daggemiddelde temperatuur van -17°C of kouder voorkomt, zal dit tekort gaan optreden. In de jaren daarna zal de kans op tekorten snel toenemen. De daggemiddelde temperatuur waarbij problemen in de gasvoorziening zullen ontstaan (indien geen maatregelen worden genomen) geeft het volgende verloop te zien:

winter 95/96: -17°C

winter 96/97: -12°C

winter 97/98: -8°C

winter 98/99: -5°C

winter 99/100: -1°C

In het jaar 2000 zal de capaciteit van het Groningen-veld rond de 300 miljoen m³/dag bedragen en in het jaar 2005 circa 100 miljoen m³/dag. Ter vergelijking diene, dat de gemeten maximale dagvraag tot nu toe 530 miljoen m³ bedroeg (op 14 januari 1987). De berekende maximale vraag zal in het komende decennium naar verwachting nog toenemen tot ruim 700 miljoen m³/dag. Uit de kleine velden en importen zal rond het jaar 2000 bij piekvraag krap 200 miljoen m³/dag beschikbaar kunnen komen. Het dan nog resterende tekort zou volgens het Plan van Gasafzet van Gasunie moeten worden gedekt met een ondergrondse opslag in het Norg-veld bij Langelo (uiteindelijke capaciteit 80 Mm³/dag), een ondergrondse opslag van hoogcalorisch gas in het Grijskerk-veld (uiteindelijke cap. 80 Mm³/dag) en een ondergrondse opslag in een nog te kiezen gasveld in West-Nederland (circa 20 Mm³/dag).

4.5 Kan het op een andere manier of op een andere plaats? ¹

Op een andere manier?

Om gasvraag en gasaanbod op elkaar afgestemd te houden is een scala van maatregelen nodig en deels al genomen. Deze omvatten maatregelen van Gasunie, zoals: dimensionering van het gasnet, inzet van mengstations (in verband met de verschillende geproduceerde/aangevoerde en gewenste gaskwaliteiten), compressorstations, en LNG-opslag. Om de verdere dagling van de productiecapaciteit op te vangen, zijn capaciteitvergrotenende maatregelen nodig. Dit betreft het bouwen van meer productieputten, het opvoeren van de druk tussen de putmonden en het Gasunienet («installatie van compressie»), en het mogelijk maken van ondergrondse gasopslag in gasvelden of in zoutcavernes. Al deze maatregelen zijn in het milieu-effectrapport in beschouwing genomen.

Uit de vergelijkende beoordeling in het milieu-effectrapport blijkt, dat alleen de ondergrondse gasopslag in gasvelden een ongestoorde gasvoorziening tijdens de piekvraag op koude dagen vanaf de winter 1996/97 kan verzekeren. Ik ben het eens met deze conclusie. Andere maatregelen (alleen genomen, of in combinatie) schieten tekort in aard en omvang, of zouden bij volwaardige uitvoering nadeliger gevolgen hebben voor de omgeving dan de ondergrondse opslag in gasvelden. Ik loop hier enkele van deze maatregelen langs.

De aanleg van meer productieputten in het Groningen-veld is geen structurele oplossing, omdat het effect ervan afneemt naarmate de velddruk terugloopt. Na enkele jaren zouden dan alsnog andere maatregelen, zoals ondergrondse opslag, nodig zijn. Het is logistiek onmogelijk om de teruglopende productiecapaciteit van het Groningen-veld voor meer dan 1 à 2 jaar met extra putten op te vangen, gezien het enorme

¹ Een kaart met de situering van de installatie is ter inzage gelegd bij de afdeling Parlementaire Documentatie.

aantal putten dat in de jaren daarna zou moeten worden toegevoegd. Daarmee is dit alternatief een zeer dure en veel ruimte vergende deel-oplossing, die alleen samen met een (eveneens dure) aanleg van een gasopslag effectief is.

Installatie van compressie op het Groningen-veld is een maatregel die op lange termijn een nuttig effect heeft. Deze maatregel is pas effectief indien de druk in het Groningen-veld verder is afgenomen, en is daarom voor de huidige problemen onvoldoende als zelfstandig alternatief. Deze maatregel wordt door Gasunie en NAM bovendien reeds voorzien als onderdeel van het totale pakket van maatregelen.

Over de door tegenstanders van de opslag bij Langelo gesuggereerde mogelijkheid van bovengrondse opslag merk ik op, dat dit alleen een volwaardig alternatief voor de opslag bij Langelo vormt indien 60 LNG-opslaginstallaties zouden worden gerealiseerd met elk een omvang van de huidige installatie op de Maasvlakte (deze heeft een opslagvolume van 75 miljoen m³; het gewenste werkvolume is 4,5 miljard m³). Het ruimtebeslag van deze oplossing belooft ongeveer 300 ha (de installatie voor het opwarmen van het LNG niet meegerekend); het ontworpen terrein bij Langelo meet 25 ha. De ruimtelijke, financiële en productie- en distributietechnische kenmerken van dit alternatief acht ik aanmerkelijk minder gunstig dan een ondergrondse opslag bij Langelo. Ik wijs daarbij ook op de aanzienlijke hoeveelheid energie die nodig is voor het vloeibaar maken van aardgas.

Op het alternatief, om gas op te slaan in zoutcavernes ben ik in par. 4.3 reeds ingegaan. De nadelen die eind tachtiger jaren werden onderkend gelden nog steeds. Het nadeel van een realiseringstijd van minstens 5 jaar moet hier inmiddels aan worden toegevoegd.

Ook is de vraag geopperd, of gasopslag mogelijk is in olievelden. Met name de olievelden die in de Randstad liggen, sluiten goed aan op de ruimtelijke verdeling van de gasvraag in Nederland. Al of niet lege olievelden zijn inderdaad bruikbaar voor gasopslag voor zover er een «gascap» boven aanwezig is om het gas in op te bergen. De afwezigheid van een gascap kan duiden op het niet gasdicht zijn van het reservoirgesteente; dit houdt dus een gaslekrisico in. Géén van de Nederlandse olievelden beschikt over voldoende gascap. Het is mogelijk, om de gascap te vergroten door middel van het uitdrijven van onderliggende olie- en waterlagen, doch dit gaat uiterst langzaam. Het creëren van voldoende gascap voor de berging van 4,5 miljard m³ gas (het werkvolume van de gewenste opslag bij Langelo) is aldus in principe mogelijk, doch dit zal enkele decennia kunnen duren.

Ook de door sommigen voorgestelde vergroting van de invoer van Noordzeegas ten behoeve van piekvraagopvang (bij voorbeeld uit Noorwegen) is geen volwaardig alternatief. Omdat voor deze aanvoer geen leiding en geen contract beschikbaar zijn, moet worden gerekend op een realiseringstijd van tenminste 5 à 10 jaar. Bovendien is het economisch niet haalbaar om zo'n leiding te dimensioneren voor het leveren van gas volgens de winterse piekvraag; ook contractueel is de daarvoor benodigde gasproductie zeer moeilijk en onevenredig duur. Dit alternatief is derhalve alleen reëel wanneer tevens een opslag wordt gerealiseerd voor het overschot van gas dat buiten het winterseizoen wordt geleverd. Deze opslag zou een omvang moeten hebben die vele malen groter is dan bij Langelo wordt voorzien, en is dan in vergelijking tot het voorkeursproject zeer duur.

Een andere maatregel zou kunnen zijn, het importeren van Noordzeegas teneinde gas en dus productiecapaciteit van het Groningen-veld te sparen. Een zodanige import zou volgens sommigen het capaciteitsprobleem bij de gasproductie uit het Groningen-veld enige tijd kunnen uitstellen, waardoor wellicht andere gasvelden voor opslag in aanmerking komen die nu niet tijdig operationeel kunnen zijn. Dit is een op zich juiste gedachtengang, die overeenkomt met die van het thans gevoerde

«kleine-velden-beleid». Het gaat in deze optie om heel veel gas. Om het Groningen-veld gedurende een aantal jaren beschikbaar te houden voor de opvang van echte dagvraagpieken in de winter, zou de gewone inzet van dit veld in het winterhalfjaar moeten worden vervangen door import. Die gewone inzet belooft, inclusief de opvang van dagpieken, 40 miljard m³/jaar. Import van ongeveer deze hoeveelheid gas uit Noorwegen vergt de bouw van extra productiecapaciteit op de Noorzee en de aanleg van een aantal buisleidingen. Bij jaarrond-aanvoer is bovendien opslag in Nederland nodig, omdat het Groningen-veld niet in de zomer wordt ingezet. Daarom wordt deze optie bedrijfsmatig zeer onaantrekkelijk geacht. Los hiervan geldt het nadeel van de benodigde lange realiseringstijd, die al bij de vorige optie werd genoemd, waardoor het eigenlijke doel wordt gemist. Bovendien kleeft aan deze optie het nadeel, dat de import/exportbalans voor aardgas in nationaal-economisch opzicht ongunstig zou verschuiven. Dit alles overziende, acht ik deze import-optie niet realistisch.

Tot slot merk ik op, dat ik het in productie brengen van een extra aantal kleine velden niet beschouw als een reëel alternatief voor de in het geding zijnde ondergrondse opslag. Thans wordt reeds uit meer dan honderd kleine gasvelden de helft van het Nederlandse jaarvolume (circa 40 miljard m³ aardgas) gewonnen bij een produktieniveau van 90–120 miljoen m³/dag. Als alternatief voor de gewenste gasopslag bij Langelo (capaciteit van 80 miljoen m³/dag) zouden dus binnen enkele jaren zo'n 70 nieuwe kleine velden van gemiddelde omvang in productie moeten worden gebracht. Dit is niet te realiseren.

Op een andere plaats?

In beginsel waren er verscheidene kleine gasvelden beschikbaar om een ondergrondse opslag te realiseren. De keuze van het gasveld bij Norg uit deze mogelijkheden is voor het eerst naar voren gebracht in het overleg tussen de NAM en de provincie Drenthe in 1991, en later in brieven van de NAM aan de gemeente Norg en de provincie Drenthe van 16 maart 1993, en tenslotte uitgebreid in het aanvullend toetsingsadvies van de Commissie voor de m.e.r. van 24 januari 1994.

Ook mijn voorkeur gaat uit naar het gasveld bij Norg. Deze voorkeur is trouwens al bij herhaling door de rijksoverheid uitgesproken:

- door de Minister van Economische Zaken in een brief van 15 maart 1993 aan de Gemeente Norg;
- door de Rijksconsulent Economische Zaken, de Directeur Landbouw, Natuurbeheer en Openlucht recreatie in Drenthe (Min. LNV), en de Inspecteur Ruimtelijke Ordening Noord (Min. VROM) in hun (in onderling overleg opgestelde) brieven van 24 en 25 mei 1993 aan het College van GS;
- bij de standpuntsbepaling in de Ministerraad op 25 februari 1994, op basis waarvan de Minister van Economische Zaken op dezelfde datum een brief aan het College van GS van Drenthe heeft verzonden;
- bij de beantwoording van vragen van leden van de Tweede Kamer; het betreft hier de in het voorjaar van 1993 gestelde vragen van de leden Rosenmöller & Willems, Tommel & Nuis, en Feenstra, en recent vragen van de leden Rosenmöller, Feenstra en Tommel; de laatste vragen zijn op 13 juni j.l. beantwoord door de minister van EZ, mede namens mij en de Staatssecretaris van LNV.

De argumenten bij de voorkeur voor de lokatie Langelo, die ik onderschrijf, zijn:

- de geologische structuur van dit veld is zeer gunstig; deze kan het gewenste opslagvolume goed herbergen, en kan het gas ook zeer snel produceren dankzij de grote porositeit van het gesteente in het gasreservoir;

- een uit het voorgaande punt voortvloeiend voordeel is, dat met een relatief klein aantal putten kan worden volstaan; hierdoor is ook een kleiner bedrijfsterrein nodig dan bij andere velden, en dit is dus in beginsel landschappelijk beter inpasbaar (voor mijn oordeel over de feitelijke inpasbaarheid verwijs ik naar punt 4.7);
- de start van de voorbereiding van de lokatie Langelo reeds in 1990 leidt tot het eerder in bedrijf kunnen nemen van Langelo; alleen deze installatie kan (bij start van de bouw eind 1994) reeds in 1996/97 functioneren, terwijl andere vrij goede alternatieve lokaties (Tietjerk, Bergermeer) pas in 2000-2002 gedeeltelijk operationeel zijn; op dat tijdstip kan de installatie op de lokatie Langelo reeds op volle sterkte zijn, hetgeen ook nodig is;
- Langelo ligt zeer gunstig ten opzichte van de hoofdinfrastructuur van het gasleidingnet;
- de lokatie Langelo is bedrijfseconomisch aantrekkelijker omdat de kosten geringer zijn.

Voor de duidelijkheid zij opgemerkt, dat de schade aan landschap en aan natuurontwikkelingsmogelijkheden bij Langelo ook duidelijk in het MER en door de Commissie m.e.r. worden erkend. Alleen bij een brede afweging, waarbij tevens een cruciale betekenis wordt toegekend aan het (bij niet vertraagde planologische regeling) operationeel zijn van de opslaginstallatie in de winter 1996/97, komt Langelo duidelijk als beste lokatie uit de bus.

Op deze beoordeling is van de zijde van provincie Drenthe en van natuur- en milieuorganisaties veel kritiek gekomen. Daarom maak ik hier enkele opmerkingen over suggesties die zijn gedaan om het verschil in opleveringstijd tussen de lokatie Langelo en andere in beginsel geschikte lokaties te overbruggen.

Er is gesuggereerd, dat de datum van gereedkomen van een opslaginstallatie bij Tietjerk in het aanvullend toetsingsrapport kunstmatig laat is berekend. Mij is gebleken, dat dit niet waar is. Het Tietjerk-veld is relatief groot en bestaat uit een weinig-poreus gesteente (in vergelijking met het Norg-veld). Om deze reden zijn veel putten nodig om de gewenste dagproductiecapaciteit te realiseren. De aanleg hiervan kost veel boortijd. Door het inzetten van meer boortorens zou hierop 1½ jaar kunnen worden bespaard. De overige aspecten van het project (gedetailleerd ontwerp maken, vergunningen verkrijgen, bouw van bovengrondse installatie, en het volpompen van het veld) nemen toch nog zo'n 7½ jaar in beslag. Dat is te lang. Bovendien beschouwt de initiatiefnemer dit veld als ongeschikt vanwege de risico's van gaslek en van meeproduceren van zout water, alsmede vanwege de noodzaak om de puttenvelden onderling te verbinden met een buisleiding met een zeer hoge werkdruk die een veiligheidszoning vergt.

Ook is de vraag gerezen, of het Grijskerk-veld, dat voor de opslag van H-gas is gekozen, wellicht tijdelijk kan worden gebruikt voor de opslag van G-gas tot een alternatief voor Langelo operationeel kan zijn. Dit blijkt onmogelijk, omdat de opslag van H-gas bij Grijskerk in de winter 1996/97 operationeel dient te zijn om een tekort voor het grootverbruikend bedrijfsleven op te vangen. Het is niet mogelijk om dit veld in de tussentijd met G-gas vol te pompen omdat het nu nog vrijwel vol zit met (oorspronkelijk) H-gas, en bovendien de vergunningen nog niet zijn afgegeven en de installatie nog moet worden gebouwd.

Evenmin blijkt de G-gas-opslag in West-Nederland, die mogelijk ten zuiden van Alkmaar zal worden gerealiseerd, tijdelijk de functie van Langelo te kunnen overnemen. Niet alleen is nog onzeker of deze opslag tot stand zal komen, maar ook verschilt de «functionaliteit» ervan met die van Langelo: Alkmaar is vooral bedoeld om het transportprobleem van piekvraaggas tussen Groningen en de Randstad te verminderen. Tot slot wil ik even stilstaan bij de vraag, of het wellicht mogelijk is om tijdelijk (tot het ogenblik dat Tietjerk, Bergermeer of Annerveen beschikbaar zou zijn)

opslagcapaciteit te huren in bijvoorbeeld Duitsland; hier vindt gasopslag plaats in tientallen zoutcavernes. Dit blijkt niet mogelijk te zijn. Niet alleen hebben andere landen hun ondergrondse gasopslagen hard nodig omdat zij niet beschikken over een flexibel inzetbaar, groot gasveld zoals het Slochteren-veld, maar bovendien voorzien zij een groeiende gasmarkt, onder meer vanwege de onderkende milieuvoordelen van aardgas boven andere energiedragers. In Duitsland zijn om deze reden majeure investeringen in de aanleg van nieuwe bergingen gepland.

De conclusie over de beoordeling van deze vier opties moet zijn, dat zij geen zicht bieden op een tijdig beschikbaar en volwaardig alternatief voor de ondergrondse gasopslag bij Langelo.

Kan het gastekort worden voorkomen?

Naast maatregelen om het gasaanbod te vergroten zouden ook maatregelen die de gasvraag beperken in beginsel een oplossing kunnen bieden voor het geconstateerde productiecapaciteitsprobleem. Een beperking van de vraag is op de eerste plaats mogelijk door terugdringing van het energie- en gasverbruik. Zodanig beleid wordt thans al gevoerd; ik wijs op het gevoerde isolatiebeleid voor bestaande en nieuwe woningen (bouwvoorschriften), op de energiebesparingsconvenanten met verschillende industriebranches, en op acties van energiebedrijven richting huishoudens en bedrijven. De Gasunie heeft reeds een aanname over besparingen als gevolg van gevoerd beleid verwerkt in de berekening van de gasvraag. Een forse intensivering van het energiebesparingsbeleid die uitgaat van vrijwilligheid bij de gebruiker kan niet binnen enkele jaren worden gerealiseerd en biedt derhalve geen afdoende oplossing voor het gesignaleerde probleem.

In beginsel zouden ook de door Gasunie afgesloten export-contracten kunnen worden verbroken door de levering (al of niet op termijn) te stoppen. De huidige contracten lopen tot omstreeks het jaar 2010. Direct stoppen zou onveilige situaties in de ontvangende landen veroorzaken. Verder treedt door contractbreuk een aanzienlijke inkomstenderving op (ook voor de Staat), die bovendien gepaard zal gaan met aanzienlijke schadeclaims van contractanten, omdat het staken van gasleverantie hun contractuele rechten alsook hun investeringen in installaties en distributie-infrastructuur zou schaden. Tevens zou deze handelwijze de goede naam van Nederland en Gasunie als betrouwbare gasleveranciers ernstig schaden. Het is hierbij van belang, te beseffen dat de buitenlandse afnemers van Gasunie hun transport- en opslagsystemen én hun inkoopcontracten met andere gasleveranciers hebben gebaseerd op de vigerende contracten met Gasunie. Daarbij is een deel van de piekvraag ondergebracht in het contract met Gasunie, en zijn andere leveranties als constante factoren gehanteerd. Daarvan zal men onmogelijk op korte of middellange termijn kunnen en willen afwijken.

Een andere mogelijkheid zou het afschakelen van bepaalde gasafnemers zijn. Zoals al eerder is gezegd, zijn de mogelijkheden voor afschakelen beperkt als gevolg van bewust gevoerd beleid ten aanzien van bijvoorbeeld huishoudens en andere kleinverbruikers, en vanwege gemaakte afspraken in langlopende contracten. Ook in het brandstofinzetbeleid van de rijksoverheid voor energiecentrales is op grond van milieuoverwegingen gekozen voor een relatief groot aandeel van aardgas. Een wijziging in dit beleid voor kleinverbruikers en energiecentrales acht ik niet gewenst. De mogelijkheid dat de gastoevoer kan worden afgeschakeld, zal vele afnemers dwingen tot het realiseren van vervangende (reserve-)voorzieningen. Daarvoor zijn niet alleen grote investeringen nodig, maar het heeft bovendien ongewenste neveneffecten. De belangrijkste hiervan is de extra belasting van het milieu door de inzet van andere, minder schone brandstoffen dan aardgas. Hieraan moet de constatering worden toegevoegd, dat deze maatregelen niet op korte

termijn kunnen worden gerealiseerd. Bijkomend nadeel vormen de hiermee verbonden lagere gasbaten voor de rijksoverheid.

Conclusie

Dit alles overziende concludeer ik, dat alleen de oplossing van een ondergrondse opslag in een (klein) gasveld een verantwoorde (namelijk: tijdige en doeltreffende) oplossing biedt voor het voorziene probleem in de Nederlandse gasvoorziening bij strenge koude vanaf het midden van dit decennium; tevens concludeer ik, dat het gasveld Norg de meest aantrekkelijke is van de onderzochte gasvelden. Mijn oordeel over de situering van de bovengrondse gasverwerkingsinstallatie bij het dorp Langelo geef ik in par. 4.7.

4.6 Risico's van ondergrondse gasopslag

Het belangrijkste risico van ondergrondse opslag is het optreden van lichte aardbevingen vanwege zettingsverschijnselen in het gashoudende gesteente en verschuivingen op breuklijnen. Lichte aardshokken treden soms ook op bij de normale exploitatie van gasvelden. In Drenthe wordt gevreesd, dat het in bedrijf hebben van een ondergrondse gasopslaginstallatie met grotere risico's gepaard gaat. Hierover heeft vorig jaar de Begeleidingscommissie Onderzoek Aardbevingen (ingesteld door de ministers van EZ en V&W) geadviseerd aan het College van B&W van Norg. De Commissie verwacht, dat de kans op aardbevingen bij gasinjectie in een leeg veld wat groter is dan bij gasextractie. Bij injectie in een gedeeltelijk leeg veld is dit verschil minder voorspelbaar. Tot dusver is in Noord-Nederland een aantal aardbevingen geregistreerd met een kracht van 1,6 tot 2,8 op de schaal van Richter (dat is 1/10 000 van de energie van de aardbeving van Roermond in april 1992). Dit soort bevingen veroorzaakt naar de mening van de Commissie geen schade aan gebouwen.

De kwestie van de aardbevingen is op 27 april j.l. nog besproken in de Statencommissie RGVW van Drenthe (op wens van de PvdA-fractie), zonder dat hieraan eenduidige conclusies zijn verbonden. Dit laatste heeft veel te maken met de onduidelijkheid (ook in wetenschappelijk opzicht) van het aardbevingsrisico.

Andere risico's van de bedrijfsvoering van de gasopslaginstallatie hebben tot dusver niet aanleiding gegeven tot discussie. Uiteraard dient de verlener van de milieuvergunning deze te beoordelen.

4.7 Mitigerende en compenserende maatregelen

De inrichting van de gasopslaglocatie bij Langelo zal mede op basis van het MER worden geoptimaliseerd. De gasopslaglocatie is gesitueerd in een kwetsbaar gebied. Grote delen van het gebied zijn namelijk aangewezen als ecologische hoofdstructuur (EHS), terwijl het gehele gebied van Noord-Drenthe als «Gebied met behoud en herstel van de bestaande landschapskwaliteit» is aangewezen. In het bijzonder is het landschapelijk zeer gave en open landschap van het beekdal van het «Grote Diep» erg kwetsbaar. Vanwege het over enkele aaneengesloten vierkante kilometers ontbreken van enige bebouwing, zal elk bouwwerk afbreuk doen aan de openheid. Ook het aanbrengen van groenvoorziening ter afscherming van bouwwerken zou aantasting van de openheid als effect hebben.

In het MER is het «midden» gezocht tussen de gesloten bebouwing rond Norg en de openheid van het beekdal. Tevens is de lokatie en de inrichting ervan zo geoptimaliseerd, dat een minimale aanpassing van de bestaande infrastructuur nodig is en de geluidhinder zo min mogelijk huizen van het

dorp Langelo betreft. De geluidsnormering wordt nader vastgelegd in de vergunning ingevolge de Wet geluidhinder (af te geven door de provincie Drenthe).

Tussen bedrijfsterreinen en Langelo is bosaanleg gepland, teneinde de visuele hinder vanuit het dorp te beperken. De groenvoorzieningen zullen op basis van een landschapsontwerp vorm worden gegeven. Aan de kant van de beek is afscherming met groen moeilijker, omdat dan teveel van de landschappelijke openheid verloren zou gaan. De aan deze zijde van het bedrijfsterrein geplande fakkelpijp van bijna 80 m hoogte zal vanuit een wijde omgeving zichtbaar zijn. Hier zit een deel van de bezwaren van lokale bewoners en provinciale politici: aantasting van landschappelijke openheid kan niet worden gemitigeerd of gecompenseerd, niet in het algemeen en dus ook niet hier.

Het bedrijfsterrein zal ongeveer 25 ha beslaan (waarvan 1/3 verhard of bebouwd). Het landschapsplan omvat de aanleg (nieuw) en inpassing (bestaand) van 30 ha bos en ander groen, alsmede de aanpassing van infrastructuur e.d. De totale nieuwaanleg van bos en groen beslaat ongeveer evenveel hectares als het bedrijfsterrein.

Mijn conclusie is, dat het compensatiebeginsel in het door NAM uitgewerkte voorstel naar vermogen is toegepast. Het plan slaagt er evenwel niet in, om compensatie te bieden voor kenmerkende aspecten van het beekdal: de landschappelijke openheid en de vochtige beekdalgraslanden worden niet elders opnieuw gemaakt; doch dat kan in feite ook niet. Ik acht het een belangrijk gegeven, dat de gemeente genoegen neemt met de aangeboden compensatiemaatregelen.

Ik concludeer derhalve, dat in het licht van mijn oordeel over het maatschappelijk belang van de gewenste ondergrondse gasopslag, en over de kwalificatie van het gasveld Norg als beste van de beschikbare velden, de nadelige gevolgen van de opslaginstallatie bij Langelo voor de omgeving acceptabel zijn, mede gezien de door de initiatiefnemers voorgestelde mitigerende en compenserende maatregelen.

5. Voornemen tot aanwijzing over streekplan

Alle voorgaande overwegingen afwegend, acht ik een aanwijzing aan Provinciale Staten van Drenthe over het streekplan geboden, teneinde de spoedige aanleg van een gasopslaginstallatie bij Langelo planologisch mogelijk te maken. Bij dit besluit heb ik de volgende argumenten meegewogen:

- het nationale belang van de door NAM en Gasunie voorgestelde ondergrondse gasopslag bij Langelo;
- de urgentie van de realisering van dit project;
- het ontbreken van tijdig beschikbare en volwaardige alternatieven voor de gasopslag bij Langelo, zoals ook in deze brief aannemelijk is gemaakt;
- mijn afweging, dat de met de realisering van de gasopslag gediende belangen zwaarder moeten worden gewogen dan de bij de gasopslag in het geding zijnde belangen van de bescherming van landschap, natuur en leefbaarheid rond de lokatie Langelo;
- de gebleken mogelijkheid om de schade aan landschap, natuur en leefbaarheid (veiligheid, recreatie) voor een deel te mitigeren en te compenseren;
- de - ook in het op 6 juni 1994 gevoerde bestuurlijke overleg - gebleken onwilligheid van GS om door middel van een streekplanherziening planologisch mee te werken aan de totstandkoming van een gasopslaginstallatie bij Langelo;
- het advies van de Rijksplanologische Commissie van 11 augustus 1994 over de noodzaak en urgentie van het gasopslagproject en over de ontstane bestuurlijke situatie;

- het eindoordeel van het kabinet, geformuleerd in de vergadering van de Ministerraad op 18 augustus 1994.

Zonder reactie van Uw Kamer binnen twee weken na afloop van het zomerreces, neem ik aan, dat U met deze aanwijzing kunt instemmen.

De Minister van Volkshuisvesting, Ruimtelijke Ordening en Milieubeheer,
J. G. M. Alders